

**СЛОВНИКИ ЯК ДЖЕРЕЛА
УНОРМОВАНОЇ
ТА ЗАСТАНДАРТИЗОВАНОЇ
КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
(90-ті роки ХХ ст. – перші десятиліття
ХХІ ст.)**

У статті проаналізовано динаміку лексикографічної фіксації української комп'ютерної термінології в пострадянський період. Охарактеризовано основні типи словників, що подають комп'ютерну лексику. Актуальність дослідження зумовлена потребою ретельного вивчення комп'ютерної галузі, що стрімко розвивається. Наукова новизна дослідження полягає в системному підході до аналізу динаміки термінографічних процесів у комп'ютерній галузі в пострадянський період.

Ключові слова: термінознавство, лексикографія, українська комп'ютерна термінологія, типи словників, фіксовані терміноодиниці.

В статье проанализирована динамика лексикографической фиксации украинской компьютерной терминологии в постсоветский период. Охарактеризованы основные типы словарей, представляющие компьютерную лексику. Актуальность исследования обусловлена необходимостью тщательного изучения компьютерной сферы, которая стремительно развивается. Научная новизна исследования заключается в системном подходе к анализу динамики терминологических процессов в компьютерной отрасли в постсоветский период.

Ключевые слова: терминоведение, лексикография, украинская компьютерная терминология, типы словарей.

The article aims to analyse lexicographical processes in Ukrainian computer terminology in the post-Soviet period. Accordingly, the objectives of the article are as follows: 1) to describe the dynamics of the output of lexicographical works fixing computer terminological units; 2) to characterize the types of terminological works representing the studied lexemes; 3) to predict the development of terminographic processes in the computer field.

The relevance of the research stems from the very object of the analysis: computer area is in the process of dynamic development, requiring therefore thorough study. The scientific novelty of the research lies in a systematic approach to the

analysis of the dynamics of terminological processes in the computer field in the post-Soviet period.

Ukrainian computer terminological vocabulary is properly represented in the terminological works. Specialized dictionaries are a high-quality tool that captures the main achievements of the theory and practice of the studied terminological system, systematizing various data on terminological units both for users and for solving new various tasks. Creation of electronic versions of already compiled dictionaries and electronic computer dictionaries is getting more and more popular, which contributes to a comprehensive lexicographic processing of terminology.

Key words: terminology, lexicography, Ukrainian computer terminology, types of dictionaries, fixed terminological units.

У статті ставимо за мету проаналізувати лексикографічні процеси в українській комп'ютерній термінології в пострадянський період. Відповідно до поставленої мети завданнями наукової розвідки є: 1) описати динаміку виходу лексикографічних праць, що фіксують терміноодиниці комп'ютерної галузі; 2) охарактеризувати типи термінографічних праць, що подають досліджувані лексеми; 3) спрогнозувати розвиток термінографічних процесів у комп'ютерній галузі.

Актуальність дослідження зумовлена власне об'єктом аналізу, оскільки комп'ютерна галузь динамічно розвивається, тож потребує ретельного вивчення. Наукова новизна дослідження полягає в системному підході до аналізу динаміки термінографічних процесів у комп'ютерній галузі в пострадянський період.

90-ті роки ХХ ст., безперечно, є важливим періодом української комп'ютерної термінології, оскільки зміна політичних орієнтирів, утвердження української мови як державної, бурхливі економічних і технологічні зміни спричинили активізацію розвитку науки, зокрема пришвидшили упорядкування й стандартизування термінологічної лексики та, відповідно, розвиток термінографічної справи. Саме про цей період зазначає Л. Симоненко: «Словникарство успадкувало від своїх попередників багаті національні термінографічні традиції, примножило їх сучасною новітньою технологією, створенням нових термінографічних праць... Серед них тлумачні, перекладні,

тлумачно-перекладні, навчальні словники, довідники, енциклопедії; з'являються перші електронні видання» [4].

Розвиток української наукової термінології активно підтримують закордонні українські наукові осередки: Український термінологічний центр в Америці, Науково-дослідче товариство української термінології НТШ та низка інших наукових інституцій. І. Кочан, зокрема, зазначає: «У діаспорі виходять систематично збірники НТШ, де друкують праці з українського мовознавства і термінології» [3]. У Канаді 1990 р. видано «Українсько-англійський словник комп'ютерної термінології і англо-українські терміни» (уклад. П. Фединський, Т. Городиська, Т. Кінен, Р. Робін), а вже 1991 р. в Україні вийшов «Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки» (уклад. О. Коссака, С. Маньківський). Це перекладні двомовні або тримовні словники, позитивною рисою яких є відсутність мови-посередниці, а до оригінальних англійських термінів дібрано українські відповідники. І хоч у цих словниках кодифіковано чимало анлізмів, однак цінним є перші намагання дібрати українськомовні еквіваленти до чужомовних термінів.

Зауважимо, що найпоширенішим типом є перекладні двомовні словники, більшість з них видані в Україні, переважно це російсько-українські та українсько-російські, напр.: «Російсько-український технічний словник» (уклад. Д. Коновалюк, 1993 р.), «Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки» (уклад. В. Карачук та інші, 1994 р.). «Англо-український словник з інформатики та математики» (уклад. М. Кратко, Є. Майнарович та ін., 1998 р.), «Комп'ютерний словник. Computer dictionary» (переклад з англ. В. Соловійова, 1997 р.), «Англо-російсько-український словник з геоінформатики» (уклад. Б.С. Бусигін та інші, 2007 р.).

Чималу вагу в становленні комп'ютерного терміна мав «Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос» (уклад. В. Гейченко, В. Завірюхіна, О. Зеленюк та ін., 1998 р.), де

поміж інших технічних термінів виразно представлено комп'ютерну термінологію.

Основну увагу варто звернути на «Англо-український та українсько-англійський словник з інформатики та обчислювальної техніки» (уклад. О. Коссак, Р. Кравець, 1995 р.). Словник містить понад 15 тисяч англійських термінів та близько 20 тисяч варіантів їх українських перекладів для таких галузей: комп'ютерні технології, комп'ютерна інженерія, комп'ютерні мережі та системи, програмне забезпечення, мови програмування, автоматизоване проектування, бази даних, системи штучного інтелекту; а також для суміжних галузей: кібернетики, обчислювальної інформатики, мікроелектроніки, алгебри, логіки тощо. Отже, можна стверджувати, що комп'ютерну термінологію структуровано за підгалузями, що засвідчує інтенсивний розвиток комп'ютерної термінологіки, для якої характерна значна динамічність, стрімке й вільне функціонування чи то в одній галузі вживаності, чи то в іншій.

Особливе місце в кожній термінологічній галузі посідають тлумачні словники. «Сучасні тлумачні словники засвідчують рівень розвитку нації, науки, культури, виробничих відносин тощо», – зауважує Л. Томіленко [6]. Тлумачний словник є також нормативним довідником, що виконує такі функції, як тлумачна, науково-систематизувальна, нормативна. У комп'ютерній галузі в зазначений період відомі такі тлумачні словники: «Комп'ютерознавство: українсько-російсько-англійський навчальний тлумачний словник. Основні терміни: близько 2500 термінів» (уклад. А. Прокопенко, М. Гінзбург, В. Вайнер, 1997 р.); «Тлумачний словник з основ математики та інформатики» (уклад. Б. Бойко та ін., 2000 р.); «Короткий англо-український тлумачний словник з комп'ютерної техніки (уклад. Р. Сіренко та ін., 2005 р.); «Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» (уклад. Е. Пройдаков, Л. Теплицький, 2006 р.); «Тлумачний словник з інформатики» (за ред. Г. Півняка, 2010 р.) тощо. Як відомо, тлумачним словникам притаманна вичерпна характеристика відтвореного мовного матеріалу, вони дають

змогу багатоаспектно дослідити термінолексику сучасної комп'ютерної терміносистеми, зокрема й установити системне представлення термінології реєстрами, докладно вивчити способи, засоби й моделі її динаміки.

Наприклад, «Тлумачний словник з інформатики» за редакцією Г. Півняка [5] містить тлумачення понад 3800 англomовних термінів із суміжних галузей знань: загальної інформатики (computer science), окремих розділів математики й обчислювальної геометрії, комп'ютерної графіки, мережних, Веб- та Інтернет-технологій, мов програмування, штучного інтелекту, баз даних тощо. «Однією з найважливіших компонент словника, – на думку авторів, – є подання, з одного боку, багатофункційності того самого терміна, а з іншого боку, його багатоплановості... насамперед йдеться про використання того самого терміна в різних галузях знань» [5]. Звичайно, досить складно дати чітке наукове пояснення (тлумачення) терміноодиницям, що належать до суміжних галузей знань, проте автори прагнули власне системно підійти не лише до відбору статей словника, а й до подання їхнього змісту й сутності, застосовуючи внутрішні закони розвитку мови: закон системності, аналогії, економії мовних зусиль, закон протиріч (антиномій).

Загалом щодо комп'ютерних тлумачних словників спостерігаємо потребу оновлювати їх через певний проміжок часу, оскільки бурхливий розвиток термінології потребує нової лексикографічної фіксації лексико-семантичних змін, що відбулися впродовж нового історичного періоду, а також системного перегляду й позбавлення терміноодиниць від необґрунтованих іншомовних впливів, що притаманні тлумачним словникам досліджуваної галузі. Проаналізувавши лексикографічні праці комп'ютерної галузі, спостерігаємо потребу створення великого тлумачного словника, оскільки ускладнення змісту фахової інформації та збільшення її обсягу в сучасному суспільстві зумовлює комплексне й системне вивчення галузевої термінології. Саме великі тлумачні словники стають репрезентативними об'єктами дослідження, що

відбивають різні періоди розвитку мови й дають змогу описати галузеву лексику, подану в них, як цілісну динамічну систему. Такі словники сприятимуть також дотриманню стандартів, недопущенню розбіжностей у тлумаченні термінів, уніфікації української комп'ютерної термінології.

Цікавим, на нашу думку, є «Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція» (за ред. Б. Рицара, 2006 р.). Словник містить понад 2000 найуживаніших слів і термінів, що становлять основу української локалізації англomовного програмного забезпечення виробів Майкрософт, переважну більшість яких подано з тлумаченням та коментарем щодо їхнього вживання в комп'ютерних програмах. Це спільна праця фахівців з ІТ-галузі, філологів, термінологів та інших спеціалістів. У передмові до глосарію Б. Рицар зазначив: «У глосарії запропоновано низку нових термінів, наприклад: **стілниця**, замість *робочий стіл*; **проводир**, замість *експлорер* чи *провідник*; **стандартно, як усталено**, замість *за замовчуванням*; **застосунок**, замість *прикладна програма*; **погрублений шрифт**, замість *напівжирний шрифт*; **е-пошта**, замість *електронна пошта*; **веб-вузол** (подібно як радіовузол), замість *веб-сайт* та ін. Проте залишилося ще чимало термінів, які потребують подальшого опрацювання. Це запозичені терміни, що давно «прижилися» в комп'ютерній термінології серед програмістів, заміна яких на питоμο українські викликає складнощі. Нерідко це терміни, утворені безвідносно до поняття, наприклад: *кукі-файл* (англ. *cookie*), *тег* (англ. *tag*), *смартфон* (англ. *smartphone*) тощо. Такі терміни потребують подальшого фахового обговорення щодо випрацювання їх українських відповідників» [1]. Як бачимо, зусилля фахівців було спрямовано на усталення та унормування комп'ютерної термінології, впровадження власне українських терміноодиниць в ІТ-середовище, а також збереження та підтримання українських традицій терміновжитку та термінотворення.

У Додатку А пропонуємо ілюстрацію динаміки появи словників комп'ютерної галузі в українськомовному науковому дискурсі.

Сучасна лексикографія за останнє десятиліття значно розширила й посилила свій інструментарій комп'ютерними технологіями. Створення словників і користування ними відбувається за допомогою спеціальних програм. Комп'ютерні картотеки, програми опрацювання текстів, онлайнові сервіси дають змогу в електронному вигляді формувати словникові статті, зберігати словникову інформацію й обробляти її. Активно створюють комп'ютерні версії вже наявного паперового словника або ж його комп'ютерні копії, популярності набувають також так звані електронні словники. Переваги таких словників очевидні. Наприклад, з використанням системи PolyDic 1.0 укладено електронні версії п'яти словників з термінографічної серії СловоСвіт: «Російсько-український та українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури», «Російсько-український словник з інженерних технологій», «Російсько-український коксохімічний словник», «Словник-довідник термінології музейництва», «Англійсько-український словник з радіоелектроніки» [7]. Чимало таких словників фіксуємо і в комп'ютерній галузі: «Англо-український ІТ-словник 1999 – 2011» [8], «Словник з інформатики» [9], «Словник термінів з інформаційних технологій» [10], «Тлумачний словник комп'ютерних технологій» [11] тощо. Ці словники слугують вагомим важелем вирішення проблеми якісного й комплексного обліку та подання терміноодиниць користувачеві лексикографічної продукції. Проте спостерігаємо певні недоліки таких словників: публікування незредагованої належно словникової статті, деякі хиби перекладу з однієї мови на іншу, подекуди створення недостатньо науково обґрунтованої словникової статті. Отже, у межах традиційної лексикографії виникла комп'ютерна лексикографія. «Комп'ютерна лексикографія – прикладна наукова дисципліна в мовознавстві, що вивчає методи використання комп'ютерної техніки для укладання словників. Це – тимчасова дисципліна періоду переходу від ручної й рукописної лексикографічної практики до нових безпаперових інформаційних технологій», – стверджує у своєму підручнику О. Іванова [2].

На сьогодні українська комп'ютерна термінолексика належно представлена в термінографічних працях. Галузеві словники є якісним інструментом, що фіксує основні здобутки теорії і практики досліджуваної терміносистеми, систематизуючи різноманітні дані про терміноодиниці і для користувачів, і для вирішення нових різноманітних завдань. Набуває популярності створення електронних версій уже укладених словників та електронних комп'ютерних словників, що сприяє всебічному лексикографічному опрацюванню термінології.

Бібліографічні посилання

1. **Англійсько-український** глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція. Львів : ЕКОінформ, 2006. 208 с.
2. **Іванова О. В.** Основи укладання галузевих глосаріїв. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 246 с.
3. **Кочан І. М.** Українське термінознавство 1960–1990-х років. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2012. № 733. С. 24–28.
4. **Симоненко Л. О.** Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Київ, 2005. Вип. 6. С. 23.
5. **Тлумачний** словник з інформатики. Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2010. 605 с.
6. **Томіленко Л. М.** Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
7. **Англійсько-український** словник з радіоелектроніки. URL : <http://it.slovnik.ukr>. (дата звернення 15.02.2019).
8. **Англо-український** ІТ-словник 1999 – 2011. URL : <https://e2u.org.ua/dicts/lou> (дата звернення 15.02.2019).
9. **Словник** з інформатики. URL : <https://trebasoft.com.ua> (дата звернення 15.02.2019).
10. **Словник** термінів з інформаційних технологій. URL : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_vocab_CD.htm (дата

звернення 15.02.2019).

11. **Тлумачний** словник комп'ютерних технологій. URL : <http://ts.profi.net.ua/blog.php?key=%C0&lang=ukr> (дата звернення 15.02.2019).

Додаток А

**Основні лексикографічні джерела, у яких унаочнено
терміноодиниці комп'ютерної галузі (у період 1960–2010 рр.)**

№ з/п	Назва	Автори / укладачі	Рік видання
1.	Російсько-український технічний словник	Укладачі: М. Матійко, О. Матійко, Н. Родаєвич, Г. Гнатюк, А. Матвієнко	1961*
2.	Енциклопедія кібернетики [в 2 т.]	Відпов. ред. В. М. Глушков	1973*
3.	Українсько-англійський словник комп'ютерних термінів	Укладено в Канадському інституті українських студій	1982*
4.	Українсько-англійський словник комп'ютерної термінології і англо-українські аудіовізуальні терміни	Укладачі: П. Фединський, Т. Кінен, Т. Городиська, Р. Робін	1990
5.	Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки	Укладачі: О. Коссак, С. Маньківський	1991
6.	Російсько-український технічний словник	Укладач: Д. Коновалюк	1993
7.	Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки	Укладачі: В. Карачук, Г. Гульчук, О. Карачук, Ю. Прохур	1994
8.	Англо-український та українсько-англійський словник-довідник з телекомунікацій	О. Коссак, Р. Кравець	1996
9.	Комп'ютерний словник	Пер. з англ. В. Соловйова	1997
10.	Комп'ютерознавство: Українсько-російсько-англійський навчальний тлумачний словник: Основні терміни	Укладачі: А. Прокопенко, М. Гінзбург, В. Вайнер	1997
11.	Англо-український словник з інформатики та математики	Укладачі: М. Кратко, Є. Майнарович та ін.	1998
12.	Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос.	Укладачі: В. Гейченко, В. Завірюхіна, О. Зеленюк та ін.	1998
13.	Англо-український тлумачний словник з бібліотечної справи та	Укладачі: Н. Стрішенець, Ж. Доля, О. Кузнєцов	1999

* Словники, що вийшли до здобуття Україною незалежності, не є об'єктом дослідження цієї статті. Подаємо їх для комплексного уявлення історії термінотворення.

	інформатики		
14.	Тлумачний словник з основ математики та інформатики	Укладачі: Б. Бойко та інші	2000
15.	Політехнічний російсько-український словник	Укладач: В. Підлипенський	2000
16.	Великий російсько-український політехнічний словник: Близько 160 000 слів та словосполучень	За ред. О. Благовещенського	2002
17.	Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики. Основні терміни: Близько 3300 термінів	Укладачі: М. Гінзбург, Л. Білоусова, І. Корніловська та ін.	2002
18.	Інформаційна безпека та сучасні мережеві технології: Англо-українсько-російський словник термінів	Укладачі: В. Бабак, О. Корченко	2003
19.	Англо-український словник з інформатики та математики	М. Кратко, С. Мейнарович, І. Черненко.	2004
20.	Короткий англо-український тлумачний словник з комп'ютерної техніки	Укладачі: Р. Сіренко, М. Сапронов, Ю. Пугач, Л. Левків	2005
21.	Інформаційна безпека. Глосарій	В. Харченко	2005
22.	Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція	Укладачі: Б. Рицара, Р. Мисак, Р. Микульчик, І. Кульчицький та ін	2006
23.	Російсько-українсько-англійський словник термінів з інформаційних технологій	В. Бабак та ін.	2006
24.	Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування	Укладачі: Е. Пройдаков, Л. Теплицький	2006
25.	П'ятимовний словник інсталяційних термінів	Укладач: С. Шнерх	2007
26.	Англо-російсько-український словник з геоінформатики	Укладачі: Б. Бусигін, Г. Коротенко, Л. Коротенко, М. Якимчук	2007
27.	Словник термінів інформаційних систем і технологій	Укладачі: В. Дербенцев, Д. Семьонов та ін.	2008
28.	Російсько-український словник з математики, фізики та інформатики	Укладач: В. Перехрест	2008
29.	Тлумачний словник з інформатики	За ред. Г. Півняка	2010
30.	Англійсько-український словник з математики та кібернетики	Укладачі: Є. Мейнарович, М. Кратко	2010